

Velika noč

Velika noč je največji in najstarejši krščanski praznik. Njen datum v koledarju ni stalno določen, ampak se vsako leto določa po luni. Velika noč se namreč praznuje na prvo nedeljo po prvi pomladanski polni luni. Praznovanje pravzaprav ne traja le en dan, ampak vse od pepelnične srede do velikonočne nedelje. To obdobje imenujemo velikonočni krog. Velikonočni čas pa sega od velike noči vse do binkošti, praznika Sv. Duha. V celotnem obdobju se zvrsti veliko šeg in navad.

Za Slovence je to PRAZNIK KRISTUSOVEGA VSTAJENJA. V četrtek je bila zadnja večerja, Jezus pa je umrl v petek. Po pričevanjih so Jezusa pokopali še isti večer, ker je bila sobota dan strogega počitka. V grobu naj bi ostal vso soboto, v nedeljo pa je vstal od mrtvih.

Velika noč je mlajši izraz za starejša poimenovanja, kot so VUZEM ali vüzem na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju. Izraz izvira iz besede 'vzeti' in pomeni **praznik, ko po dolgotrajnem postnem obdobju ljudje lahko spet uživajo meso.**

Velika noč se navezuje na starejši judovski praznik, na pasho, judovsko veliko noč, ki je spomin na rešitev Izraelcev iz egiptovske sužnosti.

Velikonočni prazniki so torej postavljeni v čas, ki pomeni konec zgodnje in začetek prave, zelene pomladi.

Uvod v teden pred veliko nočjo je VELIKI TEDEN. Uvaja ga CVETNA NEDELJA, ko v cerkvah blagoslavlja v šope ali butare povezano pomladansko zelenje in oljčne vejice, kar je splošno razširjeno tako pri nas kot drugje po Evropi. S tem se ohranja spomin na Kristusov prihod v Jeruzalem, ko so ljudje lomili palmove veje in jih postiljali na tla pred prihajajočim Kristusom. Dandanes v šope povežemo različno rastlinje – od dreves in grmov do zelišč in cvetnic, ki naj bi varovalo pred strelo in drugimi ujmani, pospeševale rast, plodnost, odganjalo zle sile in bolezni. Zelenje najrazličnejših oblik in načinov izdelave se v Sloveniji imenuje zelo različno: v Prekmurju presnec, na Koroškem presta, svetnik, vejnik ali snop, na Štajerskem presmec, v Savinjski dolini butara, pušeljc ali leseni žegen, spet drugje potica in beganca. Vsi izrazi po vrsti pomenijo pecivo, kruh ali nekaj kar je narejeno iz presnega testa. Prvotne butare so bile namreč sestavljene iz različnih vrst pogač in peciva, okrašene z jabolki ali celo s pomarančami. Z blagoslovljenim zelenjem ponekod po Evropi krasijo vodnjake in hiše, pri nas, v Franciji, Nemčiji in Avstriji pa ga zatikajo na njive in polja, ga shranjujejo zunaj in znotraj hiš ter gospodarskih poslopij, celo odlagajo na grobove – vse z namenom, da bi se obvarovali bolezni, nesreč, vremenskih ujm, smrti.

Za veliki teden so bile značilne PASIJONSKE IGRE, pogosto združene s pasijonskimi procesijami. Nastale so v 17. in 18. stoletju in so jih prirejali v številnih krajih, najbolj znana pa je tista v Škofji Loki. Od tam imamo najstarejše ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku – to je Škofjeloški pasijon iz leta 1721. Kot značilno baročno gledališko igro so ga uprizarjali na ulicah in trgih Škofje Loke s približno 300 igralci. Avtor pasijona je kapucin Lovrenc Marušič oz. pater Romuald Štandreški. Pasijonsko besedilo v trinajstih slikah pripoveduje zgodbo človeštva od Adama in Eve prek smrti do Kristusovega trpljenja.

Na veliki teden so na Slovenskem znane različne šege.

Na veliki četrtek za tri dni utihnejo cerkveni zvonovi, vsi zvonci in zvončki ter orgle v spomin na Jezusovo trpljenje.

Veliki petek je edini dan v letu, ko v cerkvi ni maše. Na veliki petek se tudi ne sme delati na polju in je hkrati najstrožji postni dan.

V soboto dopoldan marsikje še danes v spomin na čas hude lakote jedo posebno postno jed, ki ji pravimo 'aleluja'. To so posušeni repni olupki, zaliti z vodo, v kateri se je prej kuhala svinjina, podmeteni z belo ali ajdovo moko in zabeljeni z maslom. Po kosilu je na velikonočno soboto v večini slovenskih krajev blagoslov jedil oz. tako imenovanega velikonočnega žegna v cerkvah, pred vaškimi znamenji, kapelicami in razpeli.

Povsod pri nas imata velik pomen tudi ogenj in voda. Blagoslov krstne vode sodi med cerkvene obrede velike sobote. Že v 6. stoletju je bila v Cerkvi navada, da so si verniki s krstnim oljem pomešano krstno vodo zajemali v posodice in jo nosili domov. Z njo so kropili hiše, vinograd, polje, poljske izdelke.

Že naši poganski predniki so spomladi kurili kresove. Za vzhod in sever Slovenije so značilni velikonočni ognji. Zagorijo na veliko sobot zvečer, ponekod pa šele ponoči od sobote na nedeljo. Teh ognjev je ponekod 12 (kot 12 apostolov), trinajsti, večji, pa pomeni Kristusa. Ti ognji se imenujejo vuzemski ognji, na Štajerskem vuzemnice. Do koder seže dim vuzemnice, do tja ne seže kuga in mraz ne škodi ajdi.

Najbolj slovesno dejanje med velikonočnimi šegami so VSTAJENJSKE PROCESIJE, ki jih danes prirejajo na velikonočno soboto zvečer ali na velikonočno nedeljo zjutraj. Dogodek spremljata praznično zvonjenje s pritrkavanjem in streljanje z možnarji.

VELIKONOČNA NEDELJA je dan praznične zbranosti, ko ljudje ostajajo doma. Družina se zbere ob velikonočnem zajtrku. Je praznik za izražanje dobrih želja in voščil.

VELIKONOČNI PONEDELJEK pa predstavlja dan sprostitve. Evangelij govori kot nalašč tega dne o poti vstalega Kristusa v Emavs, kjer se je prikazal dvema učencema. Na ta

dan ljudje hodijo že od nekdanj na obiske in izlete. Koroška in štajerska posebnost je, da na veliki ponedeljek botri obdarujejo svoje krščence in birmance.

Nekoč se je praznovanje velike noči raztegnilo še naprej na naslednji, BELI TEDEN. Ime bela nedelja izhaja iz starokrščanskih časov. Ves teden po veliki noči so prihajali na novo krščeni v cerkev v belih oblačilih, v nedeljo pa so ta oblačila odložili, medtem ko je dan dobil po njih ime. Marsikje pri nas so včasih jedli žegen ves teden do bele nedelje, ki jo ljudstvo imenuje tudi 'mala velika noč'.

SIMBOLIKA VELIKONOČNIH JEDI

V košarah, ki jih na velikonočno soboto verniki prinesejo blagoslovit, so vedno naslednje jedi:

Kruh je znamenje Božje dobrote in človekovega dela. V zahodni civilizaciji velja kruh za osnovno človeško hrano. Kot znamenje življenja spominja na Kristusove besede o zrnu, ki mora v zemlji umreti, da lahko obrodi sad. To zrno je Kristus, ki je moral skozi trpljenje in smrt.

Meso (šunka) je podoba Jezusa Kristusa, pravega velikonočnega Jagnjeta, ki je bilo darovano za naše grehe. Spominja tudi na velikonočno jagnje, ki so ga Izraelci uživali v spomin na rešitev iz egiptovske sužnosti.

Pirhi simbolizirajo pet Jezusovih ran, hkrati pa so tudi podoba groba in simbol vstajenja. V jajcu se namreč skriva življenje, ki ob določenih pogojih zdrobi lupino in pride na dan. Lupina je podoba skal, ki so zapirale Kristusov grob, a jih je Kristus ob vstajenju odvalil.

Korenine hrena spominjajo na tri žeblje, s katerimi je bilo Jezusovo telo pribito na križ. Ko okušamo njegovo ostrino, se spominjamo, da je Kristusovo trpljenje cena našega odrešenja. Grenkoba nas spominja na Kristusovo žejo na križu, ki je bila predvsem žeja po človeški in Božji bližini.

Potica predstavlja Kristusovo trnjevo krono.

Posebne v velikonočnem času so tudi barve duhovniških oblačil. V postnem času je navzoča vijolična barva, na veliki petek v spomin na Jezusovo trpljenje rdeča barva, za vstajensko procesijo pa si duhovniki nadenejo praznično belo ali zlato barvo.

Slovenska velikonočna jajca se imenujejo tudi pisanice, pisanke, remenke in se uvrščajo med najlepše okrašene v vsej Evropi. V zvezi s pirhi nastopa tudi pri nas velikonočni zajec, ki skoraj po vsej Evropi prinaša pobarvana, pisana in celo čokoladna jajca. Zajec je prastar simbol plodnosti. Že v času antike so ljudje verjeli, da je zajec dvospolnik in zato z njim povezovali tako imenovano brezmadežno spočetje.

VELIKONOČNE ŠEGE, VRAŽE IN VEROVANJA PO EVROPI

Med množico velikonočnih šeg, navad in verovanj je v mnogih evropskih deželah znana naslednja legenda: Kristusa so pokopali v grob in grob zaprli z velikim kamnom, da nihče ni mogel noter. Na velikonočno nedeljo pa je neki angel poslal otroka, da bi pretental stražarje groba, ker je moral Kristus iz njega oditi. Otrok je imel v roki rdeče jajce in ko je prišel pred stražarje, jim je rekel: »Vidite, pri meni je bilo to jajce včeraj belo, danes je pa rdeče.« Osupli stražarji so planili za njim, Jezus pa je odvalil velik kamen in odšel v nebo. Neki stražar je planil za njim, Jezusa ujel za stopalo in mu odtrgal majhen kos z njega. Od takrat nimamo ravnih podplatov.

V srednji Evropi, na primer na Madžarskem, se še danes držijo stare vraže, da gospodinja med velikonočnim obedom ne sme vstati s svojega stola, sicer bo ona in z njo vsa hiša trpela pomanjkanje.

Slovenski velikonočni pregovori pa pravijo:

Če na veliki petek dežuje, bo tisto leto suša.

Pustna nedelja pod oknom, velika noč za pečjo.

Kdor na veliko noč bos hodi, ga piči kača.

Če je na veliko noč vreme lepo, bo drugo leto slabo vreme.

Kdor v petek prihaja, ta kmalu odhaja.

Velika noč po Evropi

Italija

Italijani veliko noč imenujejo La Pasqua. Na mizi na ta dan ne sme manjkati Agnellina, posebej priljubljena velikonočna jed iz pečene jagnjetine. Otroci pa se veselijo velikonočnega kruha, ki je v obliki krone in napolnjen s pisanimi, sladkimi velikonočnimi jajčki.

Francija

Po francosko se velika noč imenuje Pâques. Glavno praznovanje se začne na veliki petek s slovesnim utišanjem zvonov, ki ne zvonijo od velikega petka do velike noči. To je znak žalovanja za križanim Kristusom. Na velikonočno jutro otroci zunaj opazujejo donenje zvonov, ta čas pa starši skrijejo čokoladna jajca.

Nemčija

Nemci veliko noč imenujejo Ostern. Na mizi na veliki petek pogosto prevladujejo ribe, na večer velike sobote pa mnogi zakurijo kres. Na velikonočno jutro se družina zbere ob zajtrku. Velikonočne kulinarične specialitete vključujejo velikonočno jagnje, velikonočno pletenico iz kvašenega testa, okrašeno z barvitimi pirhi, na veliki petek pa ribe. Velika noč napoveduje tudi konec posta, zato Nemci na veliko nedeljo tradicionalno jedo obilen velikonočni zajtrk.

Otroci nato iščejo pirhe, ki jih je zanje na skrita mesta nastavil velikonočni zajec. Tudi velikonočni zajec je poleg pirhov simbol plodnosti in izvora življenja. Velika noč je tudi praznik pomladi, zajec pa njen glasnik. Zajec je bil v povezavi z velikonočnimi jajci prvič omenjen leta 1682. Zanimivo je, da so v nekaterih nemških regijah pirhe dolgo prinašali tudi lisice, petelini ali kukavice.

Z velikonočnim ognjem naj bi pregnali hudobne zimske duhove in pozdravili pomlad – to je poganski obred, ki izvira iz srednjega veka. Ljudje les in posušeno grmovje nakopičijo čim višje, nato pa ga prižgejo na veliko soboto ali na veliko nedeljo zvečer. Družine nato ob ognju pogosto sedijo pozno v noč ter uživajo v toploti ognja in čarobnem vzdušju.

Poleg klasičnih velikonočnih tradicij, ki so razširjene po vsej Nemčiji, obstaja tudi nekaj nenavadnih običajev, ki jih najdemo le v nekaterih nemških regijah. V Hessnu na primer s slamo napolnjena kolesa prižgejo in zakotalijo po hribu navzdol.

Ponekod na Bavarskem na veliko nedeljo prirejajo velikonočno povorko konj. Moški si nadenejo frak in cilinder ter na slavnostno urejenih konjih odjezdijo po vnaprej določeni poti ter pri tem oznanjajo ponovno vstajenje Kristusa.

Tradicija velikonočne okrasitve vodnjakov izvira iz Frankovske Švice v Zgornji Bavarski in jo najdemo samo na Bavarskem. Že več kot sto let tamkajšnji prebivalci za veliko noč barvito okrasijo številne vodnjake in fontane. Dekoracija vključuje na tisoče pisano pobarvanih jajčnih lupin, cvetje in girlande.

Estonija in Latvija

V Estoniji pravijo veliki noči tudi 'jajčna pojedina'. Zlasti v preteklosti so namreč takrat pojedli ogromno jajc. V Estoniji in Latviji sejejo ječmen v skledice, da je zelen za veliko noč. Za praznik v zelenje skrijejo jajca, kar simbolizira rojstvo novega življenja.

Nizozemska

Po Nizozemskem se velika noč imenuje Pasen ali Pasen Zondag. Po vsej državi praznujejo veliko noč kot velik praznik pomladi. Za velikonočno večerjo okrasijo mizo s pobarvanimi jajci in zgodnjim cvetjem. Ena najbolj priljubljenih velikonočnih jedi je sladek kruh, polnjen z rozinami in ribezom.

Španija

V veliko španskih mestih praznujejo veliko noč z nočnimi procesijami po mestnih ulicah. Pri tem na ramah nosijo "tronos", to so velike plošče s figurami, na katerih so predstavljeni posamezni deli velikonočne zgodbe. Gre za prave umetnine, saj so pogosto okrašeni z zlatom, s in dragocenim z blagom, za okras pa jim dodajo tudi goro svežega cvetja. Vsak trono nosi okoli 40 ljudi, procesije pa lahko trajajo celo štiri ali pet ur.

Češka in Slovaška

Praznovanje pomladi se prične že na pepelnično sredo, ki jo na Slovaškem imenujejo grda sredo in jo zaznamuje post. V tednu pred veliko nočjo sledi t. i. zeleni četrtek, ko se

na družinski mizi bohotijo zelene jedi, pripravljene iz špinače ali kopriv. Tudi na veliki petek se je mesa treba vzdržati. V soboto in nedeljo dekleta pripravljajo jedi, ki se ne razlikujejo veliko od tipičnih slovenskih – nepogrešljive so pisanice, potice, vanočke, ki so podobne našemu šarklju, šunka ter seveda hren. Po navadi pripravijo tudi več vrst solat.

Na zelo zanimiv način veliko noč praznujejo tako na Češkem kot na Slovaškem. Velikonočnega ponedeljka se posebej veselijo fantje in moški. Na ta dan namreč 'našeškajo' ženske s posebnim ročno izdelanim bičem, ki mu na Češkem pravijo *pomlázka*, na Slovaškem pa *korbáč*. Sestavljen je iz osmih, dvanajstih ali celo štiriindvajsetih vrbovih vej, ki so po navadi dolge do dveh metrov, konice pa so okrašene z barvnimi trakovi. 'Šeškanje' seveda ni namenjeno povzročanju bolečine in trpljenja – legenda namreč pravi, da je ženske treba našeškati zato, da bodo v naslednjem letu ostale zdrave in lepe. Tradicionalno je lahko bila ženska, ki ni bila našeškana, užaljena, saj je to pomenilo, da ne privlači moških. Obiskovalci z biči v znak zahvale dobijo obarvano jajce ter nekaj drobiža.

Na vzhodnem Moravskem in v nekaterih predelih Slovaške pa so ženske poleg 'šeškanja' deležne tudi mokre budnice. Moški družinski člani jih namreč za zdravje, lepoto in pamet polijejo s hladno vodo, v sodobnejših časih jih položijo kar v banjo in izdatno oprhajo.

Na **Finskem**, **Švedskem** in **Danskem** družine poleg barvanja jajc praznujejo pravo malo noč čarovnic. Otroci se na velikonočno soboto oblečejo v čarovnice in od vrat do vrat zbirajo sladkarije v zameno za iz vrbe narejene mucke. Ta vrsta praznovanja je v bistvu mešanica ortodoksne tradicije, ki narekuje blagoslov domov z vrbovimi vejami, ter skandinavskega izročila, v katerem osrednjo vlogo ob veliki noči igrajo čarovnice.

Norveška

Norvežani so najverjetneje največji posebneži praznovanja velike noči. Na velikonočno nedeljo množično tečejo na smučeh in preživijo čas z najbližjimi ob barvanju jajc.

Sodobni način praznovanja pa vključuje tudi reševanje nepojasnjenih umorov, zato na praznični vikend največje televizijske hiše predvajajo kriminalne in detektivske zgodbe.

Viri:

BOGATAJ, Janez. (2011). *Slovenija praznuje: sodobne šege in navade na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

KUMER, Zmaga. (2005). *Od pusta do májnice: paberkovanje po ljudskih šegah*. Celje: Mohorjeva družba.

OVSEC, Damjan J. (1992). *Velika knjiga o praznikih: praznovanja na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: Domus.

OVSEC, Damjan J. (2010). *Praznovanje pomladi in velike noči na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: Modrijan.

ULČAR, Miha. (2. april 2021). Praznovanje velike noči in šege v Sloveniji in po Evropi. *Domžalec*. Dostopno na: <https://domzalec.si/kultura/obicaji/praznovanje-velike-noci-in-sege-v-sloveniji-in-po-evropi/>